

O seraficznej strzale Teresy i Michałowej tarczy. Wiersz ks. Dominika Zabłockiego OP z okazji imienin hrabiny Teresy Barbary z Radziwiłłów Pacowej (1767)

REGINA JAKUBĖNAS

Universytet Wileński, Litwa

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1044-7589>

Apie Teresės serafimo strėlę ir Mykolo skydą. Kunigo Dominyko Zablockio OP eilėraštis, skirtas grafienei Teresės Barboros Pacienės (1767) vardadienio progai

Santrauka. XVIII amžiaus antroje pusėje Vilniuje išleista nemažai proginių eilėraščių, kurie priskiriami skirtingų ordinų, pijorų, jėzuitų, bazilijonų, dominikonų ir kitų vienuolių atstovams. Tuomet paplito vardadienio eilėraščiai, ir tam įtakos turėjo skirtingų visuomenės bendravimo formų atsiradimas. Vardo dienos progai sukurti eilėraščiai priskiriami „namų mūzos“ arba šeimos poezijos žanrui. Autoriai savo kūrinius neretai dedikuodavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiniam elitui, kuris vaidino svarbų vaidmenį viešajame ir politiniame LDK ir visos Abiejų Tautų Respublikos gyvenime. Dauguma eilėraščių adresatų, atsižvelgiant į jų socialinę padėtį ir užimamas pareigas, buvo įtakingųjų giminių, pagal vyriškąją liniją, atstovai. Tačiau proginės poezijos kūriniams būdavo šlovinamos ir moterys, taip pat įtakingų LDK giminių atstovės.

Straipsnyje aptariamas kun. Dominyko Zablockio OP proginis eilėraštis, parašytas grafienei Teresei Barborai Pacienei iš kunigaikščių Radvilų, Austrijos Žvaigždės kryžiaus ordino damai. Nemažas dėmesys skiriamas eilėraštyje aprašomoms šios aristokratės asmeninėms savybėms, taip pat sutuoktinio ir giminės nuopelnams, pasiremiant turtinga herbų simbolika, siejama su Pacų, Radvilų ir Zavišų giminėmis, su kuriomis giminiavosi Teresės Pacienės motina. Neabejotinai kūrinyje priklauso tekstų grupei, kurie skirti plačiajam skaitytojų ratui ir atliko politinę bei propagandinę funkcijas.

Reikšminiai žodžiai: XVIII amžiaus antrosios pusės proginė Vilniaus poezija, eilėraščiai, sukurti vardo dienos progai, Teresė Barbora Radvilaitė-Pacienė.

About Seraph's arrow and St. Michael's shield. A poem by priest Dominik Zabłocki OP for Countess Teresa Barbara Radziwill Pac on the occasion of her name day

Summary. In the second half of the eighteenth century a lot of occasional poems were published in Vilnius. Their authors were often representatives of

various orders: the Piarists, the Jesuits, the Basilians, the Dominicans. Name day poems enjoyed great popularity, which was influenced by the intensive development of various forms of social life. Name day poems were part of “home muse” or family poetry. The authors often addressed their works to representatives of the political and official elite of the Grand Duchy of Lithuania, who played an important role in the public and political life of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth. The poems were more often devoted to the representatives of the male lineage due to their social status and functions, although it happened that women, especially representatives of influential families in the Grand Duchy of Lithuania, were also the recipients of these poems. The article discusses an occasional work by a priest Dominik Zabłocki, Dominican friar, devoted to Countess Teresa Barbara Pacowa of the Dukes of Radziwills – a lady of the Austrian Order of the Starry Cross. The poem describes her personal merits, the merits of her husband and family, referring to the rich symbolism of the coat of arms of the Pac, the Radziwill and the Zawisza families from which Teresa Pacowa’s mother was descended. This piece of work undoubtedly belongs to the group of texts that were addressed to a wider audience and performed a political and propaganda function.

Keywords: Vilnius occasional poetry of the second half of the 18th century, name-day poems, Teresa Barbara Pacowa of the Radziwill Dukes.

W epoce stanisławowskiej dużą popularnością cieszyły się wiersze imieninowe, na co miał wpływ intensywny rozwój różnych form życia towarzyskiego. Wiersze imieninowe stanowiły część „muzy domowej”, czyli poezji rodzinnej¹. W poezji imieninowej wyodrębniane są głównie dwie grupy tekstów: utwory mające charakter osobisty oraz utwory skierowane do szerszego grona odbiorców, które pełnią funkcję moralizatorską lub polityczno-propagandową, co wynikało z tego, że solenizant piastujący urząd, zajmujący wysoką pozycję w społeczeństwie był traktowany jako osoba „publiczna”².

W 2. połowie XVIII w. dużą aktywnością literacką w Wilnie wykazali się liczni przedstawiciele różnych zakonów: pijarów, jezuitów, bazylianów, dominikanów. W tym okresie ukazało się sporo wierszy okolicznościowych w języku polskim, publikowano również wiersze w języku łacińskim. Człon-

1 Szerzej o tym zob.: *Wiersze imieninowe poetów z II połowy XVIII wieku*, wstęp, wybór tekstów i opracowanie B. Wolska, B. Mazurkowa, T. Chachulski, Warszawa 2011, s. 12.

2 Tamże, s. 17–18.

kowie zgromadzeń zakonnych często adresowali swoje utwory do przedstawicieli elit polityczno-urzędniczych Wielkiego Księstwa Litewskiego odgrywających ważną rolę w życiu publicznym i politycznym Wilna, Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz całej Rzeczypospolitej, nie tylko do członków litewskich rodów magnackich, ale i do przedstawicieli rodów szlacheckich, dygnitarzy. Poezja okolicznościowa stanowiła zapewne najistotniejszą część życia kulturalno-literackiego.

Wiersze najczęściej adresowano do przedstawicieli męskiej linii rodu, ze względu na ich status społeczny oraz funkcje, aczkolwiek laudatorkami były również matki, żony i córki – przedstawicielki wpływowych rodów w W. Ks. Lit. Zazwyczaj była to forma wdzięczności wobec swoich darczyńców za okazaną hojność.

Utwory okolicznościowe wydawano jako druki ulotne. Częściej się spotyka wydania wierszy jednego autora, np. w wileńskiej drukarni bazylianów w 1782 r. wydano *Zbiór rymów w różnych zdarzeniach ojczystym językiem pisanych przez Mikołaja Białkowskiego. Zebrane w nim 23 wiersze okolicznościowe wygłaszane były w ciągu całego 1782 r.* Rzadziej drukowano wiersze zebrane w antologiach poetyckich. Znane są antologie wydane przez pijarów oraz jezuitów wileńskich. Tak np. jezuita wydał zbiór *Kollekcyja wierszów od różnych autorów z różnych okoliczności napisanych i pierwszym w Wielkim Księstwie Litewskim domom przypisanym* (Wilno 1773), a pijarzy antologię *Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych mianowicie imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileńskiego ks. ks. Scholarum Piarum* (1779). Jednak sporo utworów okolicznościowych ukazywało się jako druki samoistne. Wiersze nie zawsze były podpisane nazwiskiem autora. Utwory pojedyncze często były publikowane anonimowo, np. z adnotacją: „imieniem Konwiktu Szlacheckiego Wileń. Ks. Ks. Scholarum Piarum”³. Niektóre wiersze były drukowane w zbiorach różnych zarówno gatunkowo, jak i tematycznie niezwiązanych ze sobą tekstów. Jako przykład można tu przytoczyć *Zbiór przystojnych rozrywek, czyli sposoby uczciwe i ucieszne do przystojnego roz-*

3 Zob. np.: *Wiersz z okoliczności imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmi Pani Konstancji z książąt Poniatowskich Tyszkiewiczowej, pisarzowej w. W. Ks. Lit., marszałkowej Tryb. Gł. W. KS. od JJ PP. Kawalerów w Konwicie Szlacheckim Wileńskim ks.ks. Szkół Pobożnych edukujących się w Wilnie, dnia 18 lutego 1780 roku; Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korespondenta Akademii Chir: Królew: Paryskiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztabs-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W Dzień Jego Imienin?; „Powinszowanie dnia imienin J.W. Józefowi Pacowi generał-lejtenantenotowi wojsk W.Ks. Lit. staroście wielejskiemu/imieniem NN. 1784. Dnia 18 marca. Wilno. Druk Akad.*

weselenia umysłu na użytek powszechności, a szczególnie dla młodzi wiejskiej parafialnej, autorstwa ks. Józefa Legowicza (Wilno, Drukarnia Bazylianów 1783 i 1797). W dzisiejszych zbiorach bibliotek wileńskich pojedyncze utwory często się spotyka w drukach współoprawnych, tzw. konwolutach.

Wśród adresatów osiemnastowiecznej poezji okolicznościowej byli przede wszystkim przedstawiciele najsłynniejszych rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego: Massalskich, Radziwiłłów, Sapiehów, Ogińskich, Kossakowskich, Zienkowiczów, Paców, Wołłowiczów i innych. Jeden z takich utworów został adresowany do przedstawicielki rodu Paców – hrabiny Teresy Barbary Pacowej z książąt Radziwiłłów (1714-1780)⁴. Wiersz ukazał się jako druk ulotny.

Przedstawiciele rodu Paców, którzy w ciągu kilku wieków piastowali najwyższe urzędy w państwie oraz tytuły i godności w Kościele, często byli adresatami twórczości okazjonalnej. Ks. Tadeusz Ślizień w kazaniu na pogrzebie hrabiego Antoniego Paca, zmarłego w 1774 r. męża adresatki wspomnianego utworu Teresy Barbary Pacowej, wymienił liczne urzędy i godności piastowane przez Paców w Rzeczypospolitej:

W Senacie bez tego prześwietnego imienia nie doliczyłbym się wojewodów dwunastu, kasztelanów dwunastu, biskupów czterech, i starosty żmudzkiego. W ministerium pokoju i wojennym kanclarzów dwóch, podkanclerzych trzech, Hetmana Wielkiego, i Hetmana Polnego. W stanie rycerskim Marszałków i Pisarzów Litewskich kilkunastu; dygnitarzów tyle, wiele starożytność liczyła Paców, a tak jako dzieje Rzymskie bez Familii Brutusów, Juliuszów, Fabiuszów, wieleby przed nami utaiły zaszczytów, tak Polska bez imienia Paców⁵.

Znane są również dwa wiersze imienninowe adresowane do jej męża Antoniego Michała Paca: *Wiersz na Imieniny Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca Pisarza Wielkiego W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego*

4 *Na imieniny Jaśnie Oświeconej z książąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej & starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincji Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany, 1767.*

5 *Kazanie na pogrzebie Jaśnie Wielmożnego JMCI Antoniego Hrabi Paca pisarza W.W.Ks.L. Kawalera Orderu Orła Białego Połkownika [sic!] Hussarskiego Połku Buławy Pol. W.Ks. L. Starosty borciańskiego etc. etc. przez Wielmożnego w Bogu Najprzewieleb. J.Ks. Tadeusza Sliznia Kanonika Katedry Wileńskiej w Kościele Jeznieńskim miane a Jaśnie Ośw. Księżnej Jejmci Teressie z Książąt Radziwiłłów Pacowej pisarzowej W. W.Ks.L. Damie Orderu Krzyża Gwiazdźdźistego przez tegoż ofiarowane R. 1774 d. 5 września. W Wilnie w Drukarni J.K.M. Akademickiej⁹.*

*Pułkownika Hussarskiego Wojsk W.Ks.L. imieniem Kollegium Wileńskiego SCHOLARUM PIARUM Dnia 13 czerwca Roku 1763 w Wilnie w Drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum*⁶ oraz anonimowy druk zatytułowany *Na imieniny J.W. Jmci Pana Antoniego Hrabi PACA Pisarza Wielkiego W.X.L. Kawalera Orderu Orła Białego regimentarza hussarskiego wojsk W.X.L. borciańskiego starosty Wiersz*⁷, a także do ich córki Anny Pacówny (1749-1812) z okazji jej ślubu ze Stefanem Dominikiem Romerem (1721-1793), chorążym województwa trockiego⁸. Karol Estreicher notuje jeszcze dwa inne utwory, oba są poświęcone Józefie Pacównie:

1. „Hołd Najwyższego Szacunku i Najwyższej Wdzięczności Obowiązków w Dzień Uroczysty Imienin Jaśnie Wielmożnej Jmci Pannie Józefie Pacówny Pisarzówny WWKs.Lit. Dobrotliwej Pani od obowiązającego sługi wypłacony roku 1778 19 marca” w 4ce kart 4. Przedmowę napisał ks. M.R. Zak. Kaznodz. P.J. Włodz. Plater;
2. „Na zaletę wiekopomną Jaśnie Wielmożnej Jmci Panny Józefy Pacówny Pisarzówny WWKs.Lit z okoliczności imienin Imieniem Collegium Mereckiego zakonu kaznodziejskiego złożony Roku 1778.” W 4ce k. nlb. (brak miejsca wydania)⁹.

Adresatką tytułowego wiersza jest hrabina Teresa Barbara Pacowa z księżąt Radziwiłłów – córka wojewody nowogródzkiego Mikołaja Faustyna Radziwiłła i Barbary z Zawiszów, wdowa po marszałku nadwornym litewskim Józefie Scypionie, którego poślubiła w 1740 r. Z tego małżeństwa przyszedł na świat syn Ksawery Mikołaj. 14 lutego 1745 r. poślubiła Antoniego Michała Paca (?–1774) herbu Gozdawa, pisarza Wielkiego Księstwa Litewskiego, starostę borciańskiego¹⁰.

6 Vilniaus universiteto biblioteka (VUB), Retų spausdinių skyrius, sygn. IV 30953.

7 Trudno jest stwierdzić, czy zachowany w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego druk ulotny stanowi całość, czy jest to tylko pierwsza kartka druku liczącego więcej stron. VUB, sygn. IV 31057.

8 D. Zabłocki, *Życliwa wierszem kombinacya prześwietnych klejnotów Lilii i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jaśnie Wielmożnych Imciów Państwa Anny Pacówny Pisarzówny W W.Ks. Litewskiego i Stefana Romera Chorążego Województwa Trockiego ogłoszona przez księdza Dominika Zabłockiego S.T.I. zakonu kaznodziejskiego prowincyi Litewskiej w Wilnie w Drukarni J.K. MCI. XX. Bazylionów, 1770 r.*

9 Zob.: https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/?offset=53852&limit=30&sort=nazwisko_imie&order=-1& (dostęp: 27.07.2020).

10 Z. Zielińska, *Antoni Michał Pac*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1979, t. XXIV/3. s. 693.

Utwór okolicznościowy powstał po 1756 r. Dn. 14 września 1756 r. Teresa Barbara Pacowa została mianowaną damą austriackiego Orderu Krzyża Gwiazdźdźistego. Znany jest portret odznaczonej należącej do zespołu wizerunków Radziwiłłów, zwanych „w wieńcu laurowym”, fundowany ok. 1733-37 przez Annę z Sanguszków Radziwiłłową (1676-1746), przedstawiający ją z orderem oraz z herbami: Trąbami Radziwiłłów (na piersi orła) i Łabędziem – Zawiszów (matki portretowanej), do którego Zabłocki odwołuje się w swoim wierszu. Wzorem dla obrazu był portret z ok. 1740 r., który wzbogacono o Order Krzyża Gwiazdźdźistego¹¹. Utwór został zatytułowany „Na imieniny Jaśnie Oświeconej z książąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej && starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincji Liwowskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany” i wydany drukiem w 1767 r.

Życiorys Pacowej nie jest bliżej znany, natomiast *Polski Słownik Biograficzny* podaje biogram drugiego męża laudatorki. Urodziło im się pięcioro dzieci: Józefa, Anna, Michał, Franciszka i Ignacy (tych dwoje zmarło w dzieciństwie). W Jeznie (lit. Jieznas) w XVII w. Pacowie wybudowali okazały pałac, który nieraz cierpiał od zniszczeń, do dziś zachowały się budynki, które niejednokrotnie zmieniały swoje przeznaczenie. Zachował się też kościół św. Michała Archanioła i św. Jana Chrzciciela, wybudowany przez Stefana Krzysztofa Paca w 1643 r. Z inicjatywy Michała Paca kościół został przebudowany w 1770 r. i ozdobiony pięknymi freskami¹². Wiadomo też, że Teresa Pacowa zmarła w Jeznie 3 grudnia 1780 r. w wieku lat 74 i została pochowana w mauzoleum Paców – kaplicy kościoła św. Michała Archanioła i św. Jana Chrzciciela, którą urządzono w latach 1768-1772, gdzie spoczął również jej mąż Antoni Michał Pac¹³. Na stronie internetowej obecnej parafii w Jeznie możemy się dowiedzieć, że szczątki zmarłych z rodziny Paców: Antoniego Michała Paca, jego małżonki Teresy z Radziwiłłów Pacowej oraz ich dzieci: Ignacego, zmarłego w niemowlęctwie, Konstancji¹⁴, zm. w 1786 r., Antoniego

¹¹ Zob.: <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=26340> (dostęp: 09.07.2020).

¹² *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sudarytojos Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius 2012, s. 39-40.

¹³ A. Baniulytė, *Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK rašijojė*, [w:] *Senoji Lietuvos literatūra*, 18 Knyga, Vilnius 2004, s. 162. Wersja internetowa: <http://www.lti.lt/failai/e-zurnalai/SLL18/XVIIIstr140-166.pdf> (dostęp: 14.07.2020).

¹⁴ W PSB nie ma wzmianki o córce Konstancji. Być może Anna miała dwa imiona. Zob. Z. Zielińska, dz. cyt., s. 693.

Michała (1754-1780) oraz córki Józefy Pacówny – Wawrzeckiej (1743-1798) zostały przeniesione z mauzoleum do podziemi kościoła¹⁵. Niestety, nie udało się natrafić na jakiegokolwiek informację o autorze Dominiku Zabłockim. Estreicher¹⁶ notuje tylko dwie publikacje tego autora: wymieniony wyżej wiersz oraz wspomniany już utwór *Życzliwa wierszem kombinacyja Prześwietnych Klejnotów lilii i lasek [...]*, wydany w 1770 r. na sześciu kartkach. Utwór został poprzedzony mottem, w którym podobnie jak i w samym utworze, bogatym w aluzje, wierszopis odwołuje się do symboliki herbu Paców, Radziwiłłów i strzały św. Teresy:

Roku tego, którego Bóg dla nas prawdziwy
Na Krzyżu wyciągniony, jak Strzała z cieńciwy
Krwiał swą i śmiercią mierząc dzieło odkupienia
Naznaczył nieochybny cel metę, zbawienia¹⁷.

Już w pierwszych wersach występuje topika skromności. Wierszopis ma wątpliwości, czy sprostą wyzwaniu opisując zalety i zasługi przedstawicielki kilku rodów: Radziwiłłów (w wierszu symbolizuje go orzeł, który widnieje na herbie Radziwiłłów), Zawiszów (ich symbolem herbowym jest łabędź) oraz Paców (ich symbolem w utworze jest lilia). Motyw lilii nawiązuje do herbu Paców „Gozdawa”¹⁸, motyw orła – do herbu Radziwiłłów „Trąby”¹⁹ oraz motyw łabędzia – do herbu Zawiszów „Łabędź”, z którego wywodziła się matka Teresy Pacowej. Autor wiersza stwierdza:

Bojaźń mię chwyta, jak to Orła ścigać,
Jakich mię będą, skrzydeł pióra dźwigać,

15 Zob.: <http://jieznoparapija.lt/2018/08/13/nuo-senoves-ir-veliau-geros-vilties-lelija> (dostęp: 14.07.2020).

16 K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXXIV, Kraków 2000, s. 30.

17 D. Zabłocki, *Życzliwa wierszem kombinacyja prześwietnych klejnotów Lilii i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jaśnie Wielmożnych Imciów Państwa Anny Pacówny Pisarzowney W W.Ks. Litewskiego i Stefana Romera Chorążego Województwa Trockiego ogłoszona przez księdza Dominika Zabłockiego S.T.I. zakonu kaznodziejskiego prowincyi Litewskiej w Wilnie w Drukarni J.K. MCI. XX. Bazylianów; 1770 r.* Jest to krótki utwór poetycki wydany jako druk samoistny.

18 *Tablice odmian herbowych Chrzążńskiego*, Wydał J. Hr Ostrowski, Warszawa 1909, tabl. XXIV: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21.07.2020).

19 Dz. cyt., tabl. XX: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21.07.2020).

Bym się przybliżył ku Teresy [sic!] Strzale,
Którą Jey Orzeł dziś trzyma ku chwale.

Wierszopis ukazuje cechy indywidualne laudatorki na tle cnót i wyidealizowanych osiągnięć jej przodków, co było zgodne z ówczesną tradycją poezji okolicznościowej. Podkreślano te zalety i zasługi przodków, które przynosiły laudatorowi sławę. Zabłocki mówi o tym, że przodkowie Teresy Pacowej z Radziwiłłów mają krew królewską. Być może jest to nawiązanie do pokrewieństwa z Barbarą Radziwiłłówną:

Orzeł Król ptaków, lilia Król kwiatów
I krew Królewska z swoich Antenatów”
Słusznie w przymierze weszła dożywotnie.

Na adresatkę przechodzi również sława przodków jej małżonka. Litewski Mars²⁰ do dziś pamięta zasługi pacowskiego przodka piastującego godność hetmana polnego litewskiego i hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Paca (1624-1682):

U Litewskiego aż dotąd Gradywa
Pacowskich buław jeszcze pamięć żywa
Słodkim wspomnieniem wielbi onych dzieła,
Z których Ojczyzna wieczną sławę wzięła,
Ile z Michała twego Panie Dziada
Tak liczna była cnych laurów parada
Że nieprzyjaciół nie stało na placu
Pokój się został Ojczyźnie przy Pacu.

Motyw lilii występuje w wierszu 21 razy, orła – 18, lilii – 2, zaś motyw strzały św. Teresy, patronki Pacowej – 14 razy, a przymiotnik *seraficzny* – 7. Strzałę św. Teresy autor nazywa strzałą seraficzną²¹. Orzeł (jest on emblematem symbolizującym siłę i szybkość²²) „uwija się ze strzałą Teresy”, która dąży do nieba, tam „gdzie światło wieczne bez zachodu słońca”:

20 *Litewski Gradyw* – tu jako jeden z przydomków Marsa, Gradivus, występujący np. w *Przemianach* Owidiusza.

21 Seraficzna strzała Teresy – anielska, wzniosła, czysta, pełna piękna. Zob.: Kopalinski Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2006, s. 1174.

22 W. Kopalinski, dz. cyt., s. 891.

Nie z piorunową Orzeł się uwija.
Ale z Teresy Strzałą Seraficzną.

Seraficzna strzała św. Teresy ma dla księżnej „spuszczać łaski” z „Boskiej tęczy”:

Jej seraficzna z Boskiej tęczy Strzała
Jakich łask żądasz będzie ci spuszczała.

Autor podkreśla „przykładną”, „chwalebłą”, „książęcą” pobożność Pacowej, która jest wzorem do naśladowania dla ludu, wychwala jej cierpliwość w przyjmowaniu ciosów życiowych, które odbiera jako wolę Boską. Celem laudatorki jest Niebo, które strzała może osiągnąć dzięki pokorze i mocy:

Że moc i silność wysokiej pokory
Niebo przebija, czyniąc wejścia tory.

Zabłocki nazywa adresatkę „Córą Orła”, która jest jak gołębica – symbol miłości i pokoju. O pobożności laudatorki świadczą „skryte modlitwy, umartwienia posty”, cechują ją „dobroć świątobliwa”, „dobroć anielska”. Wierszopis wymienia akty dobrotoczne Pacowej, z której „łask gęstych” korzystają zakony i niosą swą wdzięczność „do Boskiego Tronu”. Zakon kaznodziejski, którego przedstawicielem jest wierszopis, również okazuje tę wdzięczność „Różańcowej Siostrze” za wyświadczone względy. W wierszu autor wspomina troje potomków Pacowej, dla których zasłoną przed przeciwnościami losu jest tarcza „Michałowa” – aluzja do św. Michała, patrona męża adresatki Antoniego Michała Paca, oraz ich syna Michała. Córki Józefa i Anna również zostały wspomniane:

Józefy także imię liliowe²³
Pociąga dłużej życzenia osnowę
Byś Księżno Matko Józefy kandoru
Kwiat z Niebieskiego zbierała faworu.

W przypadku Anny autor odwołuje się do znaczenia imienia, które jest pochodzenia hebrajskiego:

²³ Lilia w sztuce chrześcijańskiej jest symbolem czystości i niewinności, zaś u Rzymian symbolizowała nadzieję. Zob.: W. Kopaliński, dz. cyt., s. 665.

Annę tłumaczy pisma prawda sama
Że niby łaską jest ta Święta Dama²⁴.

Autor wskazuje, że liczba trzy jest symbolem doskonałości i „W trojgu pociechach jest Trójcy szacunek” oraz że są trzy cnoty boskie. Zabłocki nie zapomniał o rezydencji Paców w Jeznie i ufundowanej przez nich bazylice:

Trzy ci dał Pan Bóg pociechy w zaszczycie
Na honor z sławą w długowieczne życie:
Sławne polskiego Orła gniazdo w Gniezdnie,
Sławsze siedlisko twego Orła w Jeznie,
Gdzie Bazylikę jak gniazdo jakowe
Wyściełas co raz przez ozdoby nowe.

Poeta wspomina, że Radziwiłłowie i Pacowie od wieków piastują najwyższe godności w państwie, zaś ich ród jest szacowany w Europie:

W tych Domach wszystkie godności, tytuły,
W senacie togi, w kościele infuły,
Pieczęci, klucze, ordery, buławy -
Któż wyrachuje, ni liczby, ni sprawy.

Wierszopis przywołuje bogatą symbolikę motywu lilii występującego w herbie Paców: w czasach starożytnych rodowitych i zacnych mężów przedstawiano nie z gwiazdą, słońcem czy księżycem (które są jasnymi „gońcami po niebie”), ale z lilią. Przytacza on przykłady z *Pisma Świętego*, w których występuje lilia, np. z *Pierwszej Księgi Królewskiej* (7,26), w której są opisane odlewy z brązu dla świątyni Salomona wykonane przez Hiram z Tyru: „Grubość jego była na [szerokość] dłoni, a brzeg był wykonany jak brzeg kielicha kwiatu lilii”. Zaś lilia Paca w jego pałacu jest miłą Bogu, gdyż dziedziczy więcej cnót niż słońce i miesiąc:

Pac tym Pałacem bo jego lilia
W nim do mieszkania Bogu delicyja
Bowiem z cnotami większe proporcyje
Niż słońce miesiąc dziedziczą lilie.

²⁴ Anna (hebr. חַנָּה hannāh „łaska”) — imię żeńskie, które tłumaczy się jako „pełna wdzięku, łaski”.

W wierszu poeta aż pięciokrotnie wspomina o tym, że adresatka została odznaczona orderem. Odwołuje się do symboliki obu orderów: order Krzyża Gwiazdzistego Pacowej „świeci gwiazdą”, zaś order Orła Białego, którym został odznaczony małżonek, „świeci zorzą”²⁵:

Piękny to Order boskiego wyroku
Pisarz dwa orły ma przy swoim boku
Oba nad sercem mają niby gniazdo
Ten z miłą zorzą a ten świeci gwiazdą.

Chociaż wiersz jest poświęcony Pacowej, jednak wierszopis wysławia w nim również jej męża, nazywa go „godnym walecznych dwóch Hetmanów wnukiem” i mówi, że mógłby się on ubiegać o władzę hetmańską, gdyby sam tego życzył, aczkolwiek o to nie zabiega. Utwór kończy się przeprosinami za śmiałość „niedołężnej” i „miałkiej muzy” poety, która chciała ścigać loty orła i „dojrzyć Seraficznej Strzały, która jest w mecie uroczystej chwały”.

Wiersz okolicznościowy poświęcony Pacowej wpisuje się w nurt poezji rodzinnej. Utwór dedykowany przedstawicielce wpływowego rodu niewątpliwie należy do grupy tekstów, które były skierowane do szerszego grona odbiorców i pełniły funkcję polityczno-propagandową, gdyż w utworze zostały wyeksponowane nie tylko zalety Pacowej – damy Orderu Krzyża Świętego, ale w równej mierze jej małżonka – osoby publicznej – Antoniego Michała Paca, piastującego urząd pisarza wielkiego litewskiego, posła na sejmy.

Bibliografia

Źródła drukowane

Do Wielmożnego JMCI Pana Mikołaja Regnier Korespondenta Akademii Chir: Królew: Paryzkiej Konsyliarza J.K.Mci Generalnego Sztabs-Chirurga w Wojsku Litewskim Profesora Publicznego w Szkole Głównej W.X.Litt; W Dzień Jego Imienin.

Kazanie na pogrzebie Jaśnie Wielmożnego JMCI Antoniego Hrabi Paca pisarza W.W.Ks.L Kawalera Orderu Orła Białego Połkownika [sic!] Hussarskiego Połku Buławy Pol. W.Ks. L. Starosty borciańskiego etc. etc. przez Wielmożnego w Bogu Najprzewieleb. J.Ks. Tadeusza Sliznia Kanonika Katedry Wileńskiej w Kościele Jeznieńskim miane a Jaśnie Ośw. Księżnej Jejmci Teressie z Księżąt Radziwiłłów Pacowej pisarzowej W. W.Ks.L. Damie Orderu Krzyża Gwiazdzistego

25 Order Orła Białego jest umocowany na wstędze błękitnej.

przez tegoż ofiarowane R. 1774 d. 5 września. W Wilnie w Drukarni J.K.M. Akademickiej.

Na imieniny Jaśnie Oświeconej z książąt Radziwiłłów hrabiny Teresy Pacowej, damie Orderu Krzyża Świętego, pisarzowej w. W.Ks.L. borciańskiej && starościny wiersz chętnie życzenia zawierający przez księdza Dominika Zabłockiego S.T., lektora Prowincji Litewskiej Zakonu Kaznodziejskiego ofiarowany, 1767.

Na imieniny J.W. Jmci Pana Antoniego Hrabi PACA Pisarza Wielkiego W.X.L. Kawalera Orderu Orła Białego regimietarza hussarskiego wojsk W.X.L. borciańskiego starosty Wiersz.

Powinszowanie dnia imienin J.W. Józefowi Pacowi generał-leytenantenotowi woysk W.X.Lit. staroście wieleyskiemu/imieniem NN. 1784. Dnia 18 marca. Wilno. Druk Akad.

Wiersz z okoliczności imienin Jaśnie Wielmożnej Jejmci Pani Konstancyji z książąt Poniatowskich Tyszkiewiczowej, pisarzowej w. W.Ks. Lit., marszałkowej Tryb. Gł. W. KS. od JJ PP. Kawalerów w Konwikcie Szlacheckim Wileńskim ks.ks. Szkół Pobożnych edukujących się w Wilnie, dnia 18 lutego 1780 roku.

Zabłocki Dominik, *Życzliwa wierszem kombinacja prześwieatnych kleynotów Lilii i Lasek przy dożywotnim związku festynie Jaśnie Wielmożnych Imciów Państwa Anny Pacówny Pisarzowney W W.Ks. Litewskiego i Stefana Romera Chorążego Województwa Trockiego ogłoszona przez księdza Dominika Zabłockiego S.T.I. zakonu kaznodziejskiego prowincji Litewskiej w Wilnie w Drukarni J.K. MCI. XX. Bazylianów, 1770.*

Opracowania

Baniulytė Aušra, *Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK rašijoje*, [w:] *Senoji Lietuvos literatūra*, 18 Knyga, Vilnius 2004, wersja internetowa: <http://www.liti.lt/failai/e-zurnalai/SLL18/XVIIISTR140-166.pdf> (dostęp: 14.07.2020).

Streicher Karol, *Bibliografia Polska*, Kraków 2000, t. XXXIV.

Kopaliński Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2006.

Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, sudarytojos Aistė Paliusytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius 2012, s. 39-40.

Wiersze imieninowe poetów z II połowy XVIII wieku, wstęp, wybór tekstów i opracowanie Barbara Wolska, Bożena Mazurkowska, Tomasz Chachulski, Warszawa 2011.

Zielińska Zofia, *Antoni Michał Pac*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1979, t. XXIV/3. s. 693.

Źródła internetowe

<http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=26340> (dostęp: 09.07.2020).

<http://jieznoparapija.lt/2018/08/13/nuo-senoves-ir-veliau-geros-vilties-lelija> (dostęp: 14.07.2020).

https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/?offset=53852&limit=30&sort=nazwisko_imie&order=-1& (dostęp: 27.07.2020).

Tablice odmian herbowych Chrząńskiego, Wydawnictwo Juliusz Hr Ostrowski, Warszawa 1909, tabl.XXIV: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21.07.2020).

Tablice odmian herbowych Chrząńskiego, Wydawnictwo Juliusz Hr Ostrowski, Warszawa 1909, tabl.XX: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/415415/display/Default> (dostęp: 21.07.2020).